

วัดบรมพุทธาราม

ฉันทมณีนีแห่งบ้านพลูหลวง

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

วัดบรมพุทธาราม อัญมณีแห่งบ้านพลูหลวง

ราคา 500 บาท

สำนักพิมพ์ หจก.อภิชาติการพิมพ์, 2563. 122 หน้า

1. วัดบรมพุทธาราม
2. การสันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม
3. อัญมณี

ISBN 978-616-572-024-3

สงวนลิขสิทธิ์โดย วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร.

วัดบรมพุทธาราม อัญมณีแห่งบ้านพลูหลวง – มหาสารคาม : อภิชาติการพิมพ์, 2563.
122 หน้า.

1. วัดบรมพุทธาราม. I. ชจรเกียรติ จันททรัพย์, ผู้วาดภาพประกอบ. II. ชื่อเรื่อง.

294.3135

ISBN 978-616-572-024-3

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิประเมินผลงาน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ อรศิริ ปาณินท์

ศาสตราจารย์ สมคิด จิระทัศน์กุล

รองศาสตราจารย์ ดร.วารุณี หวัง

ออกแบบปก/รูปเล่ม

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

ภาพถ่ายเส้นประกอบ

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร

ภาพสามมิติ

ชจรเกียรติ จันททรัพย์

ตรวจพิสูจน์อักษร

ธรรรัตน์ อึ้งภากรณ์

ตรวจสอบรูปเล่ม หน้ากระดาษ

หจก. อภิชาติการพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก

กรกฎาคม 2563

จำนวนพิมพ์

200 เล่ม

ราคา

500 บาท

ดำเนินการจัดพิมพ์โดย

วิโรจน์ ชีวาสุขถาวร เลขที่ 199/3 หมู่บ้านเมธา 2 ถนนถีนานนท์

ตำบลท่าขอนยาง อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม 44150

โทรศัพท์ 081-4217214 E-mail : Wiroj.shewa@gmail.com

พิมพ์ที่

หจก.อภิชาติการพิมพ์ เลขที่ 50 ถนนฝั่งเมืองบ้านบึง ตำบลตลาด

อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 44000 โทรศัพท์ 043-721403

คำกล่าวนำ

หนังสือ “วัดบรมพุทธาราม อัญมณีแห่งบ้านพลูหลวง” เป็นผลงานการศึกษาวิจัยและเรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ ชิวาสุขถาวร มีเนื้อหาเชิงประวัติศาสตร์ที่สะท้อนรูปแบบสถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาตอนปลาย เนื้อหาแสดงให้เห็นถึงการสัจนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม พัฒนาการในการออกแบบวางผัง แนวคิดในการออกแบบจนไปถึงจินตลักษณ์แห่งบรมพุทธาราม โดยใช้เครื่องมือการศึกษาวิจัยที่ได้รับการยอมรับในทางวิชาการอย่างเป็นสากล พร้อมกับการนำเสนอโดยใช้ภาพประกอบที่หลากหลาย และมีการใช้เทคนิคภาพประกอบสามมิติที่ทันสมัย จึงทำให้หนังสือเล่มนี้สามารถนำเนื้อหาเชิงสันนิษฐานถ่ายทอดสู่ผู้อ่านได้อย่างสมบูรณ์

ข้าพเจ้า ในฐานะตัวแทนหน่วยงาน ขอแสดงความชื่นชมต่อท่านผู้แต่งเป็นอย่างยิ่ง ที่ได้นำผลงานการศึกษาวิจัยที่ได้รับทุนสนับสนุนงานวิจัยจากคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มาพัฒนาต่อยอดให้เป็นหนังสืออย่างความสมบูรณ์ เพื่อให้ผู้อ่านทั้งนิสิต นักศึกษา นักวิชาการหรือผู้ที่สนใจด้านประวัติศาสตร์สามารถเข้าถึงองค์ความรู้ที่ทรงคุณค่านี้ได้ ตรงตามวัตถุประสงค์ของการให้ทุนการวิจัยของคณะฯ อย่างแท้จริง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พลเดช เชาวรัตน์
คณบดี คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
30 กรกฎาคม 2563

คำนำผู้เขียน

วัดบรมพุทธาราม เป็นวัดสำคัญได้รับการสถาปนาขึ้นโดยสมเด็จพระเพทราชา ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวง สถาปัตยกรรมวัดแห่งนี้ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ ต่อการส่งอิทธิพลไปสู่สถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งในด้านแผนผังของวัดจะสร้างตามแนวแกนทิศเหนือ-ทิศใต้ แตกต่างกับแบบแผนเดิมในสมัยอยุธยาตอนต้น การนำพระอุโบสถที่เป็นการจำลองวิมานบนเขาพระสุเมรุ มาเป็นประธานของวัดแทนเจดีย์หรือพระปรางค์ขนาดใหญ่ การคลี่คลายรูปแบบพระปรางค์ให้มีขนาดเล็กลง เพิ่มความสูงเพรียวขึ้นถือเป็นการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการสร้างที่มีมาแต่เดิม ซึ่งรูปแบบดังกล่าวจะส่งอิทธิพลไปสู่สถาปัตยกรรมในสมัยอยุธยาตอนปลายและสมัยรัตนโกสินทร์ต่อไป

ผู้เขียนได้เข้าไปวัดบรมพุทธารามครั้งแรกในปี พ.ศ.2541 ซึ่งในขณะนั้นกำลังศึกษาอยู่ในระดับปริญญาโท สาขาประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรม ได้เดินผ่านปารก เพื่อจะเข้าไปถ่ายภาพโบราณสถานที่พักพิงและหลังจากนั้นก็ได้เดินทางไปเยี่ยมเยือนวัดบรมพุทธารามเป็นประจำเมื่อมีโอกาสได้มาที่พระนครศรีอยุธยา แม้ว่าวัดบรมพุทธารามจะมี

ขนาดที่ไม่ใหญ่มากนักเมื่อเปรียบเทียบกับวัดสำคัญภายในเมือง แต่การมองโบราณสถานผ่านกาลเวลา จินตนาการ ทำให้มองเห็นความสวยงาม

ของวัดบรมพุทธารามที่ซ่อนอยู่ภายใต้ซากปรักหักพังนั้นได้อย่างชัดเจน การศึกษาครั้งนี้ใช้ข้อมูลในด้านต่าง ๆ หลายด้านทั้งข้อมูลภาคเอกสารและข้อมูลภาคสนามเข้ามาประกอบกันเพื่อวิเคราะห์ให้เห็นเป็นจินตลักษณ์ของวัดบรมพุทธารามในอดีตได้ชัดเจนขึ้น ผลสรุปจากการวิเคราะห์เกิดจากการศึกษาข้อมูลในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น หากข้อมูลเชิงวิชาการแต่อย่างใด ผู้เขียนหวังว่าหนังสือวัดบรมพุทธาราม อัญมณีแห่งบ้านพลูหลวง จะเป็นประโยชน์ในด้านการเผยแพร่ความรู้ ความเข้าใจในประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม การเห็นจินตลักษณ์ของความสวยงามของสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาในอดีตอาจทำให้ผู้คนให้ความสำคัญและสนใจกับประวัติศาสตร์มากขึ้น

คำนำผู้เขียน

สุดท้ายผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิที่ประกอบไปด้วย ศาสตราจารย์เกียรติคุณอรศิริ ปาณินท์ ศาสตราจารย์สมคิด จิระทัศนกุล รองศาสตราจารย์ ดร.วารุณี หวัง ที่ได้เสียสละเวลาในการประเมินผลงานหนังสือเล่มนี้

ขอขอบคุณคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ที่ได้มอบทุนสนับสนุนในการศึกษาวิจัย อาจารย์ธรรรัตน์ อึ้งภากรณ์ ที่ช่วยตรวจพิสูจน์ตัวอักษร นายขจรเกียรติ จันทร์บุญ ที่ช่วยทำภาพสามมิติ รูปแบบสันนิษฐานจนทำให้หนังสือเล่มนี้บรรลุผลสำเร็จได้อย่างสมบูรณ์

วิโรจน์ ชิวาสุขถาวร

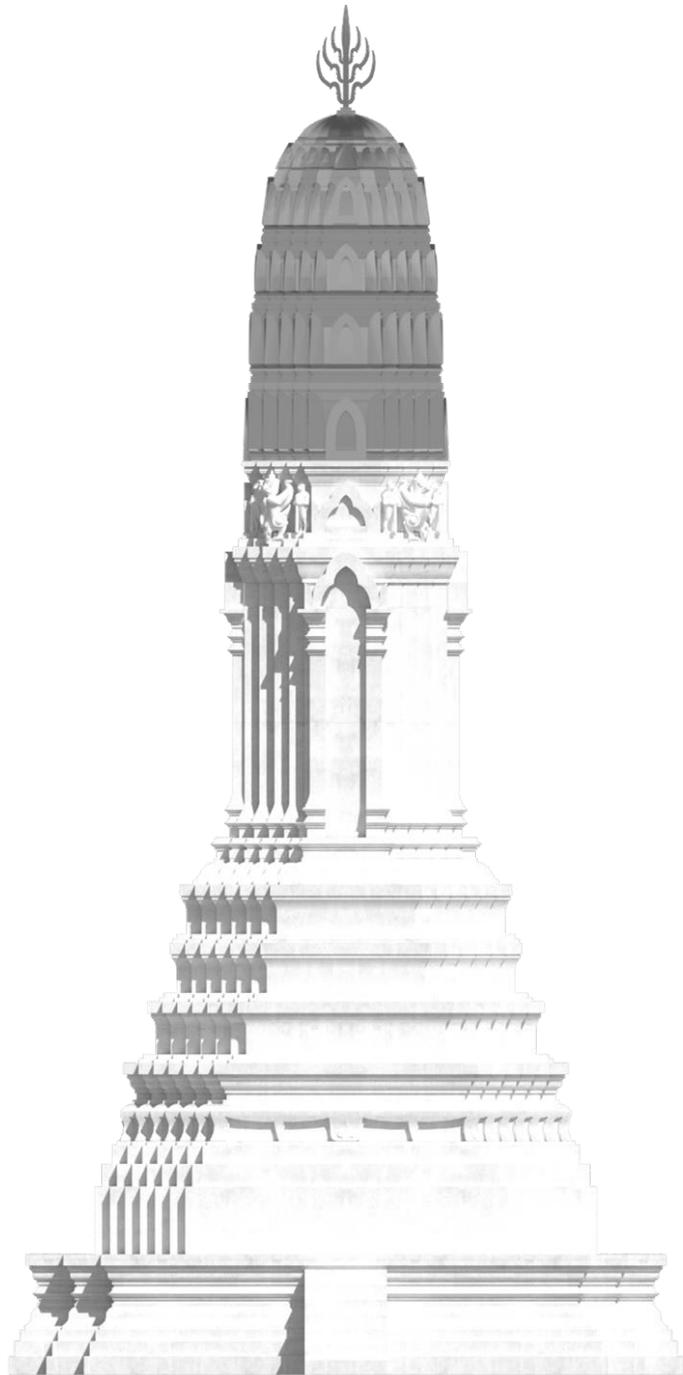
รองศาสตราจารย์ ดร.วิโรจน์ ชิวาสุขถาวร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ผังเมืองและนฤมิตศิลป์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
20 กรกฎาคม 2563

สารบัญ

หน้า

คำกล่าวนำ	
คำนำผู้เขียน	
สารบัญ	
1. ปฐมบท : ประวัติวัดบรมพุทธาราม	1
2. ข้อมูลทางกายภาพ : สภาพปัจจุบันวัดบรมพุทธาราม	7
3. การวิเคราะห์ : สันนิษฐานรูปแบบสถาปัตยกรรม	31
4. พัฒนาการ : “แผนผัง” และ “แนวความคิดในการ ออกแบบ”	81
5. จินตลักษณ์ : แห่งบรมพุทธาราม	103
6. บทสรุป : ข้อเสนอแนะ	111
บรรณานุกรม	113
ดัชนีค้นค่า	115
ประวัติผู้เขียน	118

1. ปฐมบท : ประวัติวัดบรมพุทธาราม

2 : วัดบรมพุทธาราม อัญมณีแห่งบ้านพลูหลวง

ประวัติการสร้างวัดบรมพุทธาราม

ปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชสถานการณ์ทางการเมืองในราชอาณาจักรอยุธยา มีการแบ่งออกเป็นกลุ่มต่าง ๆ ข้าราชการที่เป็นชาวต่างชาติเข้ามาจับบทบาท และมีอำนาจในการบริหารบ้านเมืองมากขึ้น ในปี พ.ศ.2231 พระเพทราชาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ในขณะนั้นได้ร่วมกับขุนหลวงสรศักดิ์ เข้าควบคุมสถานการณ์ โดยปราบปรามชาวตะวันตกที่มีอำนาจในการบริหารบ้านเมือง และปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ลำดับที่ 28 ของอาณาจักรอยุธยา ทรงเป็นปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์บ้านพลูหลวง¹ พระราชกรณียกิจที่สำคัญที่พระองค์ทรงทำในสมัยนั้นมีหลายประการ ในทางการเมือง พระองค์ทรงตัดสัมพันธ์ไมตรีกับชาวฝรั่งเศส และขับไล่ชาวฝรั่งเศสให้ออกไปจากพระราชอาณาจักร² เพื่อไม่ให้เข้ามาแทรกแซงทางการเมืองของราชอาณาจักรอยุธยา และได้ทรงย้ายราชธานีกลับมาที่พระนครศรีอยุธยาดังเดิมหลังจากที่ศูนย์กลางการบริหารได้ย้ายไปที่เมืองลพบุรีเป็นการชั่วคราวในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

ภาพที่ 1.1 วัดบรมพุทธาราม ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ.2541 ก่อนการบูรณะ

ภาพที่ 1.2 วัดบรมพุทธาราม ภาพถ่ายเมื่อปี พ.ศ.2546 ภายหลังการบูรณะ

¹สมเด็จพระเพทราชาทรงครองราชย์ พ.ศ.2231-2246 ซึ่งราชวงศ์บ้านพลูหลวงถือเป็นราชวงศ์สุดท้ายของอาณาจักรอยุธยา.

²วินัย พงศ์ศรีเพียร, อโยธยาศรีรามเทพนครบรรพตวารวดี มรดกความทรงจำแห่งสยามประเทศ เล่มที่1, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิจัยอิสระประวัติศาสตร์ไทย,2559), 68.

“วัดบรมพุทธาราม” หรือเรียกอีกชื่อว่า “วัดกระเบื้องเคลือบ” (ภาพที่ 1.1- ภาพที่ 1.2) สมเด็จพระเพทราชาโปรดให้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2226-2229 เมื่อครั้งยังรับราชการกรมคชบาล ในบริเวณย่านป่าตอง อันเป็นนิวาสนสถานเดิมก่อนที่พระองค์จะขึ้นครองราชย์ ถือเป็นวัดที่สำคัญในสมัยนั้น ซึ่งได้มีการยกฐานะเป็นพระอารามหลวงในเวลาต่อมา อีกทั้งยังเป็นที่พักพิงของพระราชาคณะ³ อีกด้วย

ข้อความบันทึกจากพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาคที่ 1 แต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 4 จุลศักราช 712 ถึง 963 ได้มีการกล่าวถึงประวัติการสร้างวัดบรมพุทธาราม และรายละเอียดต่าง ๆ ไว้ดังนี้

“...แลปีกุนเบ็ญจศกแล้วนั้น สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงพระดำริห์ว่าที่บ้านหลวงตำบลป่าตองนั้น เป็นที่มงคลสิริราชฐานอันประเสริฐ สมควรจะสร้างเป็นพระอาราม มีพระอุโบสถ วิหาร การเปรียญ พระเจดีย์ ฐานกำแพงแก้ว และกุฎิสงฆ์ ศาลา ตะพาน เว็จกุฎิ

พร้อม และทรงพระกรุณาให้หมื่นจันทราช่างเคลือบ ทำกระเบื้องเคลือบสีเหลืองมุงพระอุโบสถ วิหารทั้งปวง และการสร้างพระอารามนั้น สามปีเศษจึงสำเร็จในปีชาน อัฐศก แล้วพระราชทานนามบัญญัติพระอารามชื่อ วัดบรมพุทธาราม ตั้งเจ้าอธิการชื่อพระญาณสมโพธิราชาคณะ ความวาสี ครองพระอาราม แล้วทรงพระกรุณาให้มีการฉลอง และมีมหรศพสามวัน และทรงถวายทานแก่พระสงฆ์เป็นอันมาก และพระราชทานเลขเข้าพระไว้อุปัฏฐาก พระอารามก็มาก แล้วถวายพระกัลปนาขึ้นแก่พระอารามตามธรรมเนียม...”⁴

มีข้อมูลการกล่าวถึงการสร้างวัดบรมพุทธาราม ที่ระบุในตำนานกรุงเก่า ที่เขียนโดยพระยาโบราณราชธานินทร์ ความว่า

“...วัดบรมพุทธาราม ซึ่งเป็นบ้านเดิมของพระเพทราชา อยู่ที่ป่าตองริมถนนปากตะวันออก พระญาณสมโพธิเป็นเจ้าอาวาส...”⁵

³พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาคที่ 1 แต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 ถึงแผ่นดินสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 4, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2465), 554.

⁴เรื่องเดียวกัน, 554-555.

⁵พระยาโบราณราชธานินทร์, ตำนานกรุงเก่า, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์แจกเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพัน สุพรรณสาร ท.ช.ธ.บ. ,2503), 78.

4 : วัดบรมพุทธาราม อัญมณีแห่งบ้านพลูหลวง

การสร้างวัดบรมพุทธารามจากศักราชในพงศาวดาร ระบุว่าสร้างขึ้นในปี พ.ศ.2226-2229 ซึ่งถ้าเทียบศักราชทางประวัติศาสตร์ จะอยู่ก่อนการปราบดาภิเษกของพระเพทราชาถึง 5 ปี ซึ่งอยู่ในช่วงปลายรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช เมื่อครั้งยังรับราชการกรมศบบาล อย่างไรก็ตามนักวิชาการบางส่วนได้กำหนดช่วงเวลาของการสร้างวัดไว้ว่าอยู่ในปี พ.ศ.2232⁶ ซึ่งอยู่ในช่วงต้นรัชสมัยสมเด็จพระเพทราชา โดยสร้างขึ้นเป็นพระอารามหลวงที่สำคัญเพื่อเป็นที่ประทับของพระญาณสมโพธิ พระราชาคณะ จึงสันนิษฐานได้ว่าวัดบรมพุทธารามคงได้รับการสถาปนาขึ้นในช่วงคาบเกี่ยวในช่วงปลายสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราชต่อเนื่องมาจนถึงช่วงต้นสมัยสมเด็จพระเพทราชา

ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ⁷ได้โปรดให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์วัดบรมพุทธารามอีกครั้ง โปรดให้ทำบานประตูมุกมาติดไว้ที่พระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม⁸ ซึ่งข้อความการบูรณะครั้งนั้นได้ระบุไว้ว่า

“...ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช 2295 พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงทรวงพระกรุณาตำรัสเหนือเกล้าเหนือกระหม่อม สั่งให้เขียนลายมุกบานประตูพระอุโบสถวัดบรมพุทธาราม ช่าง 200 คน 2 เริ่ม ณ วันพุธ ขึ้น 9 ค่ำ เดือน 12 ปีแมตรีนิศก ลงมือทำมุก 6 เดือน 24 วันสำเร็จ พระราชทานช่างผู้ได้ทำการมุกทั้งปวง เสื้อผ้ารูปพรรณทองเงินและเงินตราเป็นอันมาก เลี้ยงวันแล 2 เพลา ค่าเลี้ยงมิได้คิดเข้าในพระราชทานด้วย คิดแต่บำเหน็จประตูหนึ่งเป็นเงินตรา 30 ชั่ง...”⁹

การบูรณะดังกล่าวสันนิษฐานว่าเกิดขึ้นในปี พ.ศ.2295 แต่ไม่มีการระบุรายละเอียดการบูรณะตัวสถาปัตยกรรมแต่อย่างใด การบูรณะครั้งนี้ถือเป็นการบูรณะครั้งสุดท้ายก่อนที่จะเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ.2310

⁶สุรินทร์ ศรีสังข์งาม, เอกสารประกอบการจัดโครงการเล่าขานประวัติศาสตร์ “บรมพุทธาราม ย้อนรำลึกวันวาระยานป่าตอง”, (พระนครศรีอยุธยา: สถาบันอยุธยา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา, 2557), 1.

⁷ครองราชย์ราว พ.ศ.2275-2301.

⁸กองโบราณคดี กรมศิลปากร, ทะเบียนโบราณสถานในเขตหน่วยศิลปากร ที่ 1, (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2536), 97.

⁹คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี, ประชุมจดหมายเหตุสมัยอยุธยาภาค 1, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทย ณ สะพานยศเส, 2457), 57.